

KELIOS PASTABOS APIE MĮSLIŲ MINIMĄ

AELITA KENSMINIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Straipsnio objektas – mįslių* minimas.

Darbo tikslas – remiantis lietuvių bei artimiausių jų kaimynų etnografijos ir tautosakos duomenimis, aptarti mįslių gyvavimą natūralioje terpėje, tiksliau, kiek įmanoma, mįslių minimo tradicijas.

Tyrimo metodai – aprašomasis, lyginamasis, interpretacinis.

Žodžiai raktai: mįslės, minimas, vakarojimai, verpimas, linai, vedybos, brandos apeigos.

Ivadas

Kennethas Goldsteinas, XX a. viduryje tyręs mįslių minimą įvairių Amerikos dalių ir šiaurės rytų Škotijos kaimo žmonių bendruomenėse, rašo, kad natūraliai jis vyksta dviem atvejais. Daugiausia mįslės menamos tiek suaugusiųjų, tiek vaikų bet kuriuo dienos metu susidarančiose atsitiktinėse situacijose. Du ar daugiau asmenys besišnekučiuodami ar juokaudami staiga užmena mįslę, galbūt sukeltą kokios nors asociacijos. Paprastai užmenama viena ar kelios mįslės, paskui pokalbis grįžta prie tos pačios ar pereina prie kitos temos. Šis atvejis būdingas kultūrai, kur mįslių minimas nėra gyvybinga, o tik atsitiktinai funkcionuojanti gyvenimo dalis. Kita mįslių minimo situacija – mįslių sesija ar varžybos – K. Goldsteino tyrimų metu natūraliai gyvuojanti buvo aptikta tik tose bendruomenėse, kur mįslių minimo tradicijos išliko gyvos kaip kaimo pramogų dalis. Tokios situacijos susidaro, kai į vakarėlį susirenka draugų, kaimynų ar giminaičių grupė ir kas nors pasiūlo leisti laiką menant mįsles².

Straipsnyje siekiama tirti mįslių minimą specialiai sudarytose situacijose, paliekant nuošalėje galimus spontaniškus minimo atvejus ir individualią recepciją. Deja, detalesnių tokių situacijų aprašymų Lietuvos etnografiniuose šaltiniuose nepavyko rasti; retame jų tik trumpai paminima, kad per vakarojimus buvo menamos mįslės. Tautosakos rinkiniuose pastabų prie užrašytų mįslių paprastai nebūna, senesniuose

* Mįslėmis straipsnyje vadinami visų mįslių žanrai priklausančių skyrių tekstai – objektų mįslės, minklės, galvosūkių ir t. t. Kai reikia, jie įvardijami tiksliau. Kodėl nuspręsta žanrą vadinti vienu žodžiu, paaiškinta ankstesniame autorės straipsnyje¹.

rinkiniuose dažnai net nenurodyti mįslių pateikėjai. Taigi informacijos šia tema tenka ieškoti visur, kur įmanoma. Tam pasitelkiama kaimyninių tautų etnografinė medžiaga bei įvairūs kiti lietuvių tautosakos žanrai, kuriuose vaizduojamas mįslių minimas ar panaši situacija. Tokia dvejojama medžiaga apie mįslių minimą (realūs etnografiniai liudijimai ir galimos kūrybinės interpretacijos tautosakos kūriniuose) lemia atitinkamą straipsnio struktūrą – jį sudaro dvi dalys. Dėmesys kreipiamas ir į skirtingus mįslių gyvavimo laikotarpius: vieną, vėlyvesnį, kai mįslių minimas virtęs / likęs tik pramoga, ir kitą, atspindimą galimo fatališko mįslių minimo atgarsių, likusių tautosakos kūriniuose.

Mįslių gyvavimas buityje ir papročiuose

Pradėjus rinkti medžiagą* šiai temai, susidurta su gana keista padėtimi: mokslininkai apžvalgose ar panašiais atvejais mįslių minimą vakarais mini kaip aiškų, abejonių nekeltantį ir buvusį plačiai žinomą dalyką³, bet konkrečių mįslių vakarų aprašymų rasti beveik neįmanoma; tuo tarpu vakarajimams bei dainavimui, pokštams, žaidimams, pasakų sekimui jų metu skiriama gerokai daugiau dėmesio.

Atrodo, ankstyviausias vakarajimų liudijimas nurodo maždaug XIX a. pradžią ir priklauso Liudvikui Adomui Jucevičiui:

Dar jaunas berniukas būdamas, mėgdavau visokius mūsų liaudies apsakymus ir padavimus, klausydavausi jų susidomėjęs. Ilgais žiemos vakarais, kai mano brangūs tėveliai skaitydavo šventas ar pasaulietiškas knygas, o seserys dabindavo ir sūpuodavo savo lėles, aš bėgdavau į šeiminę ir klausydavausi ausis pastatęs darbščių mūsų verpėjų šnektų, sakmių ir dainų⁴.

Vakarajimai gyvavo ir XX a. pradžioje, iki išskirstant kaimus į vienkiemius. Liudijimai iš skirtingų Lietuvos vietovių (Ignalinos krašto, Varėnos r., Griškabūdžio) ar pateikėjų gimimo metai taip pat nurodo XIX a. pabaigą – XX a. pradžią⁵.

Mįslių minimas peržiūrėtuose vakarajimų aprašymuose paminėtas tik trejetą kartų: du kartus Žemaitijoje ir vieną kartą pietryčių Lietuvoje:

Daug tada dainuota ir ilgais žiemos vakarais, kai moterys, pasiėmusios siūti, megzti ar verpti, o vyrai – šaukštus drožti ar krežius pinti, susirinkdavo kokioj troboj vakaroti. Eidavo kiekvieną vakarą vis pas kitą kaimyną. Vakarodami dainuodavo, mindavo mįsles, sekdamas pasakas⁶ (Kuršėnai).

Kol nedideli buvom, žiemos laiku vieną vakarą dainuojam, kas kokią dainą moka: vienas pradeda, kiti užtaria. <...> O kitą vakarą pasakodavo pasakas. Pasakų baugių pripasakodavo, aš net ausis užsikišdavau. Trečią vakarą mindavom mįsles⁷ (Kelmės r.).

Pateikėjų teigimu, čia dar neseniai būdavo pramogaujama, menant mįsles. Vadinas, Dieveniškėse susiduriame su dar beveik gyva mįslių minimo tradicija, kai, susimetę į vieną pirkį, kelių šeimų žmonės žodis po žodžio imdavo rungtyniauti mįslių metaforomis⁸.

Tai anaipol nereiškia, jog mįslės buvo menamos tik tuose regionuose – jau yra įprasta, kad mįslės dažniausiai lieka tyrėjų ir pateikėjų dėmesio paraštėse.

* Už renkant medžiagą suteiktą informaciją autorė dėkoja prof. Vaciumi Miliui, prof. Stasiui Skrodeniui ir dr. Linai Valiukaitei.

Vakarojimai vyko įvairiuose Lietuvos regionuose⁹, tačiau, atrodo, pavyzdžiuose iš Žemaitijos ir Suvalkijos kalbama apie šeimynų vakarones. Gali būti, kad tokia buvo vakarojimų Žemaitijoje bei Suvalkijoje specifika, nes ten žmonės gyveno daugiausia vienkiamiuose, ir daug jaunimo susirinkti negalėjo. Dzūkijoje vakaroti rinkdavosi tik jaunimas, kai kur – tik merginos. Vida Kulikauskienė apie Dargužių, Pirčiupių ir Macelių kaimų (Varėnos r.) audimo tradicijas rašo, kad verpti pradėdavo lapkričio mėnesį ir labai mėgstamas buvo kolektyvinis verpimas. Verpti rinkdavosi jaunos mergaitės, kurios mažiau buvo pririštos prie namų ruošos. Pas tą, kurios pirkioje buvo verpiama, jos valgė ir miegojo¹⁰.

Visur minima, kad vakarojimai vykdavę rudenį ir žiemą – dėl tamsiojo ir šaltojo sezono darbų specifikos, neretai taupant žvakes, žibalą ar kurą. Aleksandras Pakalniškis nurodo tikslesnį vakarojimų laiką – nuo Visų šventųjų iki Kalėdų¹¹. Kituose šaltiniuose nepasakyta, kad vakarojimai vykdavę tik iki Kalėdų, tačiau minima, jog pavasariop pradėdavę austi staklėmis¹² (vakarojant buvo audžiamos nebent juostos¹³).

Per vakarojimus pagrindinis merginų darbas buvo verpimas. Jei dalyvaudavo vaikinai ir vyrai, jie vydavo virves ar botagus, droždavo grėbliadančius, šaukštus, dirbdavo kitus panašius darbus. Kitas vakarojimams būdingas darbas, kurį dirbdavo visi drauge, – plunksnų plėšymas.

Žiemų aidavam par kaimų vakaruot kažnuosna namuosna, kiek jau mūs jaunyma buva: tai ut šiundie par vienų, ryt par kitų – visų savaitį. Nu tai susrinkam mes su karvalatais, verpiam, ė berniūkai su tinklais – mezga tinklus. Nu tai mes i vė giedam, visas giedam. Va šitei vakaruojam. Ė tadu karvalatus ai tuos tinklus kumpan, atsineša armonikų, tai armoniku graja, tadu pašakam da, kalai nama aitie. <...> Prastaj dienaj tik pagiedam, pašakam, ė švintėj žaidimus jau visakius žaidziam¹⁴ (Rimšės apyl., Ignalinos r.).

Galime tik spėti, kad mįslių minimas galėjęs būti tų žaidimų dalis. Lietuvoje buvo paisoma „pilkosios valandos“¹⁵ – pereinamojo momento tarp dienos ir nakties (*Da šviesu, tik prieblanda; Jau sutemo – prieblandys* LKŽ X 624). Tokiu metu būdavo dirbami daug šviesos nereikalaujantys darbai, prigulama poilsio arba dainuojama, šiaip bendraujama (*Par prieblandą senelis vis ateidavo pasikieminėti* LKŽ X 623):

O dičkė stuba visuomet būdavo pilna darbo ir dainos. Moterys vakarais verpė, siuvo, mezgė. Vyrai suko pakulas, vijo pančius, skaptavo medines šliures. Vaikai mokėsi. Ypač būdavo smagu žiemos sekmadienių vakarais. Susėsdavom apie pečių visa didžiulė mūsų šeima tamsoje ir dainuodavom visi, nepalikdami nuošaly nė pačių mažiausių¹⁶ (Griškabūdis).

Toks metas itin tinkamas ir pasakoms sekti ar mįslėms minti. Jono Basanavičiaus pateikiamoje sakmėje „Velnio mįslę atspėja vaikas“ vaizduojamas mįslių minimas, vykštą vakare: „Vieną vakarą kur ten teip mįslės minė ir minė, ir įkišęs pro langą kažin kas ranką“¹⁷.

Daugiausia informacijos tiriamai temai teikia suomių medžiaga. Mokslininkė Leea Virtanen apie suomių mįslių minimą rašo, kad ir suaugę, ir vaikai mindavo vieni kitiems mįslės vakarais arba sekmadieniais, kai namie būdavo daug įvairaus amžiaus žmonių. Mįslių vakarai buvo dar plačiai išlaikyti pirmojoje XX a. pusėje,

1910–1930 m. juos nutraukė masinės kultūros plitimas¹⁸. Suomijoje, taip pat Estijoje mįslės daugiau buvo menamos rudenį, žiemą ar tarpušvenčiu. Tai autorė aiškina paprastai: tuomet laisviausias laikas, nes vasarą gana daug darbų atliekama lauke dieną. Darbo pertrauka, Suomijoje vadinta „prieblanda“, Estijoje – „prieblandos šventimu“, kai dirbti būdavo jau tamsoka, bet dar nedegama žvakė ar žibintas, buvo žinoma kaip mįslių minimo situacija. Blausiosioms valandoms apskritai teko reikšmingas vaidmuo perduodant žodinę tradiciją. Mįslių minimas vešėjo tuose namuose, kur buvo daug įvairaus amžiaus žmonių. Tradicija buvo perduodama iš tėvų ir senelių vaikams¹⁹. Pasak L. Virtanen, viena esminių mįslių žaidimų dalių yra užstrigusio spėjėjo baudimas. Graikų žaidimuose pralaimėjęs žaidėjas turėdavo išgerti sūriu vandeniu skiesto vyno. Buriatų žaidimuose toks žaidėjas būdavo parduodamas iš varžytnių mažėjančia eilės tvarka: iš pradžių už jį prašoma kupranugario, pabaigoje – sulūžusios adatos. Labai įdomus suomių baudimas – nevykęs žaidėjas siunčiamas į vietą, vadinamą apytiksliai *Šypsenų kaimu*, *Bukagalvių / Kvailių vieta* (*Hyvölä, Himola, Hymylä, Hölmölä*). Jis aprenčiamas keistais drabužiais, skarmalais ir siunčiamas į kiemą, prieškambarį ar virtuvės kampatį. Dalis žaidėjų gali apsimesti Himolos žmonėmis, svarstančiais keleivio atėjimą ir atsakančiais į jo klausimus. Už juos spėjėjui būdavo siūloma paties bjauriausio maisto ar jo likučių. Jis būdavo priverčiamas „nusiprausti“ degutu ir nusišluostyti plunksnomis (kartais siūloma nusiprausti pamazgomis ir nusišluostyti arklio gūnia). Aprašymai, kaip elgiamasi su „keleiviu“, labai skiriasi. Paprastai iš jo kaip nors pasityčiojama. Galiausiai „Himolos žmonės“ paklausia „ateivio“ paskutinių naujienų, o šis gali pasakyti tik savo neįmintas mįsles. Tada visi labai juokiasi iš *tokio neprotingo kvailio*, priekaištaudami už nemokšišumą, paaiškina mįsles ir išsiunčia jį atgal. Tolesnis veiksmas vėl vyksta kambaryje, kai grįžęs „keleivis“ turi atsiskaityti už „kelionę“. Čia jis gali reabilituotis, jei papasakos labai juokingai – pasakojama, kas tik užaina ant liežuvio, bet tarsi atsižvelgiant į pasaulio aukštyn kojomis dėsnius. Kaip pažymi vienas tautosakos rinkėjas, mįslių žaidimas savo prigimtimi buvo varžybos, o nesėkmė jame buvo laikoma didžiule negarbe ir gėda. Buvo tikima, kad mįslėmis galima patikrinti žmogaus protą ir nuovokumą. „Viešnagės Himoloje“ buvo taip gėdinamasi, jog kartais, kad nebūtų užgauta savigarba, net vengta dalyvauti mįslių vakaruose²⁰. L. Virtanen teigimu, vienintelis panašaus reiškinio paminėjimas aptinkamas pietų Estijoje, bet ten randama daug kitų stebinančių sąsajų su suomių mįslių minimu. Šiaip Estijoje mįslių minimui teikiama daugiau maginės prasmės, jis neretai susaistytas įvairių normų. Buvo plačiai tikima, kad vakaro prieblandos stebėjimas gali paveikti sėkmę su naminiiais gyvuliais, ypač jaunais. Buvo manoma, kad avys atsives margus ėriukus, jei moterys ir merginos iki Kalėdų mins mįsles. Taip pat dažnai sakoma, jog mįslės lemiančios, kad iš namų neišeitų maistas. Panašių nurodymų ir draudimų randama ir latvių tradicijoje. Suomijoje tokių tikėjimų jau neužfiksuota, mįslių minimas čia esąs tik pramoga. Pasak L. Virtanen, mįslių minimas gali būti privalomas tam tikrais laiko momentais: Estijoje išskirstytais, Latvijoje nuo Šv. Martyno (lapkričio 11 d.) iki Kalėdų. Iš miškų suomių, kurie XVII a. persikėlė į Švediją, užrašyta: *Ėriukai bus margi, jei per Kalėdas bus menama daug mįslių*²¹. Tyrinėtoja pabrėžia, kad dviprasmiškos (erotinės) mįslės vakarėliuose temstant ir prie vaikų nebuvo menamos²². Jos dažniausiai mintos subrendusių vaikinių bendrijose, miško

kirtėjų, vyrų jų darbo vietose, senučių – merginoms, jaunimo vakarėliuose vaikinių – merginoms. Švedijoje, Suomijos pusėje, dviprasmiškų mįslių minimas ypač susijęs su *Salyklo namais* ir alaus darymu. *Salyklo namai* buvo jaunuolių susirinkimo vieta, kur jaunimas vakarais dainuodavo, žaisdavo ir mindavo mįsles. Vakarėliai vykdavę ir pirtyse, kur merginos mindavo linus. Čia taip buvo menamos mįslės. L. Virtanen rašo: „Merginos dirbdavo, o vaikinai jas linksmindavo“²³.

Hipotetiškai su mįslių minimu sieti linų mynimą galima ir Lietuvoje – sutampa jų laikas ir per linamynį bei menant dviprasmiškas mįsles tvyranti žaisminga, kiek erotizuojanti atmosfera:

Mynės buvo lapkričio mėnesio gale, baigus arbavoti. Kartais jau būdavo apsnigę ir gerokai šalta. Mynės buvo dieninės arba naktinės. Tęsdavosi kelias dienas arba kelias naktis. Senovėje beveik visuomet tik naktimis temynė. Po I pasaulinio karo pradėjo daugėti dieninės mynės. <...> Jaunieji labiau norėjo naktinės mynės todėl, kad joje buvo įdomiau ir linksniau. <...> Miegojo porą gerų valandų, iki pirmos po pusiaunakčio. Bet vargu ar bent vienas miegojo. Suguldavo visi pirtyje, labai šiltoje, kurioje džiūvo linai. Bet juk jaunimas, o čia dar svetimos mergos. Tik siusdavo per tas dvi valandas. Nebent tik senieji užmigdavo, kur į nuošalų kampelį pasitraukė²⁴.

Mindami šnekėdavosi, juokaudavo. Visa mynė jauniesiems būdavo labiau pramoga, negu darbas. <...> O tas atgūlis po pusnaktės būdavo viso ko viršūnė²⁵.

Tiek Lietuvoje, tiek pas šiaurinius kaimynus mįslės buvo menamos rudenį ir žiemą. Šis laikas yra ir tradicinis vestuvių metas. Galbūt laiko susieti reiškiniai – vestuvės, linų dorojimas ir mįslių minimas – galėjo būti žmonių siejami ir kitokiais ryšiais (pvz., maginiais). Straipsnio autorės disertacijoje mėginta parodyti linų temos (įskaitant ir audimą) svarbą poetiniame lietuvių mįslių vaizdų pasaulyje – dažnai mįslėse linų apdorojimas bei verpimas vaizduojamas labai kūniškais motyvais (erotiniais, tįstančių žarnų ir pan.)²⁶.

Žilvytis Šaknys apie linamynį rašo: „Kaip ir daugelis darbo susiejimų, linamynis daugiausia archaiškų bruožų išlaikė Vakarų Lietuvoje. Čia buvo gausu nuo įprasto padoraus elgesio nukrypstančių veiksmy. <...> Seniausi šaltiniai liudija, kad vedybinis sezonas buvo ruduo. <...> Galbūt dėl šios priežasties linamynio žaidimai kupini erotizmo, kartais tiesmukai imituojami defloracijos simboliai“²⁷.

Rytų slavų kraštuose taip pat vyko kaimo jaunimo susibūrimai, kuriuose buvo verpiama, rečiau – siuvama. Pasak Dmitrijaus Zelenino, jie vadinti įvairiai: *посуделки, поседки, сиделки, посиденки, беседки, супрядки, вечерки, скопки, игрица* (rus.); *вечорниці, досвітки, зрища* (ukr.); *вячоркі, зборні* (baltar.)²⁸. Duomenų apie mįslių minimą juose kol kas nepavyko rasti²⁹. D. Zeleninas pažymi, jog ukrainiečių ir baltarusių jaunimo susirinkimai nuo rusų skyrėsi tuo, kad juose po vakarinių susiejimų merginoms ir vaikinams buvo leidžiama kartu nakvoti. Miegoti buvo gulamasi poromis – tėvai apie tai žinodavo, bet nedraudavo, tik merginas stengtasi apsaugoti nuo pasekmių³⁰. Rusų vakarėliams taip pat būdinga gana erotiška atmosfera, nors nekaltybę praradusios merginos buvo baudžiamos, pavyzdžiui, jų tėvų namų vartai naktį būdavo ištepami degutu. Vakaro susibūrimuose paprastai dalyvaudavo merginos nuo 10–15 metų iki ištekėjimo, nakvoti pradėdavo merginos

nuo 16–17, vaikinai – nuo 18–19 metų. Jaunimo susiejimai vykdavę visą žiemą, nuo rugsėjo iki Užgavėnių³¹.

Vasara kaip mįslių minimo laikas Lietuvoje (Suvalkijoje) paminėta vienintelį kartą:

Dainuodavom beveik daugiau vasarą. Dainuodavom ir žiemą, ale žiemą, žinot, daugiau namuose. O kai vasara, šilta, sueina, būdavo, vakare jaunimas, kokia dvidešims ar daugiau, susėda ant kiemo ir tenai baikauja visi. Paskui sustoja ir kad dainuoja gražiai, tai kokius žiedelius dalina, tai mįsles mena³² (Kalvarijos apyl.).

Čia, matyt, kalbama apie visai kitą reiškinį – šokių vakarėlius, vakaruškas ir pan., kurių metu, pasak Ž. Šaknio, neretai vykdavo jaunimo (dažniau – vaikinų) brandos apeigos. Šio autoriaus jaunimo brandos apeigoms skirtoje studijoje teigiama: „<...> vaikinų brandos apeigos atlikinėtos pabudus gamtai, jaunimo bendrijos veiklai išplitus į atvirą erdvę. Tuo tarpu daugumas aptartų merginų brandos apeigų vykdavo rudenį uždaroje patalpoje. Šiuo metu pakeldavo į mergas pirtyje, rudenį prasidėdavo linamynis, neretai tuo metu keldavo ir vestuves – po jų jaunesnioji sesuo tapdavo „mergautine“ dukra“³³. Į jaunimą priimdavo tik tam tikro amžiaus vaikus ir merginas, kuriuos reikėjo įvesdinti. Ž. Šaknys rašo, kad, be kitų įvesdinimo papročių – mušimo, šokdinimo per suolą, kartais mintos mįslės³⁴. Nurodytas šaltinis – Algirdo Patacko ir Aleksandro Žarskaus knyga „Vestuvinis virsmas“. Joje pateiktas detalus priėmimo į vyrus aprašymas su trimis tradicinėmis minklėmis, tik nėra jokių signatūrų – rašoma, kad apie 1914 m. vestuvėse matytą priėmimą į vyrus 1978 m. papasakojo A. Gaška iš Pandėlio³⁵. Mįslių minimas čia atlieka tik imitacinę funkciją ir šioje apeigoje iš esmės ko nors svarbaus nelemia. Deja, kol kas tai vienintelis mįslių minimo per brandos papročius liudijimas.

Iš aptartos medžiagos būtų galima išskirti dvi skirtingas mįslių vakarų situacijas: 1) kai minime dalyvauja vaikai (tada greičiausiai užminimus pateikia suaugusieji ar seneliai) ir 2) kai minime dalyvauja tik jaunuoliai. Tai gal kiek spekuliatyvi diferenciacija, bet kitokia neįmanoma dėl mįslių minimo liudijimų stokos. Tokį skyrimą padiktavo suomiška medžiaga, jam neprieštarauja ir lietuviškoji. Matyt, tokiuose vakaruose skirdavosi tiek mįslių minimo intencijos, tiek mįslių pobūdis; ir L. Virtanen pabrėžia, kad „prieblandos vakarų tradicija paprastai neįtraukia seksualinio folkloro ar seksualinių motyvų“³⁶. Jaunuolių tarpusavyje mintos mįslės tuo laiku, iš kurio esama vakarajimų liudijimų, greičiau buvo kiršinančio, atmosferą erotizuojančio poveikio. Vaikams dėl etinių sumetimų tokios mįslės vargu ar galėjo būti menamos. Tai, kad vaikams mįsles dažniau mindavę senesni žmonės, liudytų, kad mįslės atliko ir edukacinę, ne vien pramoginę funkciją. Edukacinę mįslių funkciją patvirtina XIX a. pabaigoje užsimezgusi³⁷ ir iki šių dienų išlikusi tradicija skelbti mįsles vaikams skirtuose leidiniuose: elementoriuose, skaitiniuose ir šiaip knygelėse.

Daugiau medžiagos apie mįslių minimą Lietuvoje tenka ieškoti tarsi antriniuose šaltiniuose – kai kuriuose dainuojamosios bei pasakojamosios tautosakos žanruose, turinčiuose mįslių tiek tiesiogiai, tiek netiesiogiai.

Mįslės kituose tautosakos kūrinuose

Nemažai mįslių ar jų motyvų tiesiogiai įpinta į vestuvines dainas. Pagal Arnoldo van Gennepo perėjimo apeigų teoriją, vestuvės yra svarbus iniciacinis momentas, kai pereinama iš jaunystės į suaugusiųjų bendriją arba iš vieno klaną į kitą, arba iš vienos šeimos į kitą, arba dažnai iš vieno kaimo į kitą³⁸. Pasak autoriaus, tai, kad vestuvės – perėjimo apeiga, rodo kliūčių, užkardų darymas per jas³⁹. Taip šį momentą „Balanos gadynėje“, skyriuje „Vestuvinėms atvažiuoti“ vaizduoja Mikalajus Katkus:

Vyriškasis jaunimas visas išsipila ant kiemo, užkardo kiemo vartus ir su žiburiais laukia atvažiuojančios „anos šalies“. „Ana šalis“ – techniškas vestuvių žodis, reiškiąs svetimus, priešingus mums žmones, nuo kurių reikia gintis, su kuriais reikia susigrumti. Tam reikalui įvažiavimas į kiemą peršautas kartimi; vadinasi, kiemas užkardintas⁴⁰.

Ž. Šaknys taip pat teigia, kad vestuvės buvusios ir brandos apeigomis, žyminčiomis perėjimą į suaugusio žmogaus statusą, momentu, beveik užbaigiančiu jaunystę (visiškai ją užbaigdavęs vaiko gimimas)⁴¹. Jis pabrėžia, kad Lietuvoje buvo skiriama fiziologinė ir socialinė branda⁴². Pastarąją dažniausiai reiškė mokėjimas dirbti įvairius darbus. Po fiziologinės brandos pažymėjimo, kuris daugiau buvo atliekamas rytinėje Lietuvos dalyje, visų pirma mergina pradėdavo kepti duoną – tai buvo darbas, liudijantis naują socialinį statusą; pirmas merginos duonos kepimas būdavo apipintas įvairiais apeigų pobūdžio papročiais, neretai vykduvaisiais pirtyje⁴³. Vakarų Lietuvoje merginos branda buvo pažymima linų ir kanapių mynimo metu⁴⁴.

Atrodo, kad piršlybų (V 148) ir žiedynų (V 625) dainose mokėjimą dirbti išreiškia audimas ir kraičio sukrovimas: *Jeigu nori mane gauti, Turi mane laukti: Aš dabar neseniai Da pradėjau augti <...> Plonai drobės austi, Kas metelį po stakelį Sau kraitelį krauti*⁴⁵. Dar nepasėtos ar nesudygusios rūtelės liudytų fiziologinės brandos nebuvimą: *Myniau myniau, Minagaučio lylia, Dar jauna dukrelė, Nesėtos rūtelės, Myniau myniau, Minagaučio lylia, Nesėtos rūtelės, Neaustos drobėlės* LLD 2 288. Galbūt senesnis variantas būtų *lineliai*, nes jie darniai įsilieja į visą seką: – *Pameskie, mergela, Linus ravėjus – Jau tavo lineliai Tai peržydėjo, Jau tavo lineliai Tai peržydėjo, Jau tavi tėvulis Man pažadėjo. – Netiesa, berneli, Neprauda tavo – Dar mano lineliai Nei nežydėjo, Dar mano lineliai Nei nežydėjo, Dar manį tėvulis Nei nepažadėjo. Dar mano rūtelės Nerandavojo Nei margų skrynelių Neras-tavojo* LLD 4 251.

Angelė Vyšniauskaitė pateikia nemažai pavyzdžių ir daro išvadą, kad „lietuvių liaudies papročiuose ligi pat XIX a. pabaigos išliko daugeliui tautų būdinga pažiūra, jog santuokos sudarymas įvyksta per sutartuves (žiedynas), jauniems pasikeitus rutos šakele, vienam kitą užgėrus, padavus vienas kitam ranką, pasibučiavus ar pasikeitus dovanomis. Vestuvių apeigose ši sutartis būdavo dar kartą sutvirtinama ir įteisinama“. Mokslininkė nurodo XVII a. Įsruties bažnyčios vizitacijos dokumentą, kuriame barami tėvai, kurie savo vaikų „vestuves ilgam atideda, o šie netrukus po susižiedavimo kraustosi ir gyvena pas kits kitą“⁴⁶. Taigi sutartuvių dainos galėjo būti dainuotos kaip tik santuokos *de facto* sudarymo momentu.

Viena tokių dainų su įpintomis mįslėmis – sutartuvių daina „Aš padainuosiu dainų dainelę“ (V 481): – *Atmyk, mergyte, Atmyk, jaunoji, Mano smūtnas mįslužes: Kas yr be kraujo, Kas lek be sparno, Kas yra be žiedelio? – Akmuo be kraujo, Vanduo be sparno, Papartis be žiedelio* LLD 4 24; – *Mergela mano, Jaunoji mano, Ar atminsi mįslaiį – Tai būsi mano miela* LLD 4 29. Versijose „Pramanė mane dainų nemokant“ ir „Vai, ir atjoja jaunas bernelis“ terminas „mįslės“ įvardijamas tiesiogiai. Versijoje „Vai, ir atjoja jaunas bernelis“ net nėra pačių mįslių tekstų. Kitose, gausesnėse versijose pateikiami tik atsakymai, bet visur išlaikomi tie patys. Reikia pasakyti, kad esama ir atskirai užrašytų tokių mįslių: *Kas yra be žiedo? Papartis* LTt 5 7615; *Kas yra be kraujo? Akmuo* LTt 5 7560; *Kas balta nenuplauta? Gulbė* LTt 5 7659; *Kas margas nerašytas, kas juodas nedažytas? (Be atsakymo)* LMD I 240(1156); *Užaugo ant lauko be šaknų. Akmuo* LTR 4102(294). Gali būti, kad ne šios mįslės buvo įtrauktos į dainų tekstus, o atvirkščiai, paimitos iš dainų tekstų ir pradėtos minti kaip savarankiškos – tam reikalingas atskiras tyrimas.

„Lietuvių liaudies dainyne“ minėtos dainos komentaruose rašoma, kad šis tipas paplitęs visoje Lietuvoje, daugiausia Dzūkijoje, mažiau – rytų Lietuvoje. Dainoje „dar labai ryškūs apeiginiai motyvai: susitarimas – mergelės pasižadėjimas berneliui būti audėjėle, bernelio – mergelei artojėliu“⁴⁷. Dainyno įvade Leonardas Sauka rašo: „Reikšmingai, tarsi užkeikimas skamba posmas, erdvus savo neigimo romantika, ataidėjęs iš senųjų kultūrinių klodų“. Kiek toliau, rašydamas apie kitą sutartuvių dainą „Gėriau alutį, saldų midutį“ (V 482), jis teigia: „Matome, kad ir čia toji pat įprastinė simbolika <...>, kurios tolimiausios ištakos gal ir siekia pirktinio sandėrio laikus“⁴⁸.

Melodijos ir eilėdaros „sudrausmintas“ tekstas išsaugojo, ko gero, nepakitusias mįsles iš gana senų laikų. Į kitą tekstą įterptos mįslės ne visada turi gryną, chrestomatinę formą. Neretai galime kalbėti tik apie panašius į mįsles reiškinius, kurie nebūtinai yra mįslių nuotrupos, gal atvirkščiai – mįslių užuomazgoms giminingi reiškiniai. Tam tikro mįslingo kalbėjimo, vadinimo netikraisiais vardais, esama ir skirtingų būsimų vestuvinių pusių, matyt, tradiciniuose pašnekesiuose. Štai kaip M. Katkus aprašo piršlių atvykimą:

– Reikia pasakyti, kur mes jodinėjame ir ko čia atjojome, – pratarė drąsiu balsu piršlys Daukša. – Mes ieškome savo paklydusios avelės. Mums prirodė, kad ji pas tamstas esanti.

Toliau šnekasi su piršliu viena šeimininkė, geriau už savo vyrą sugebanti tęsti šią dvi-prasmę kalbą. Vyras tik klausosi ir šypsosi.

– O kokia žymė tamstų avelės?

– Mūsų avelė be žymės. Mes pažinsime iš akių.

– Jei be žymės, tai neduosime; taip galite nė už dėkui mūsų visas avis išimti. Kas tai matė? Atsivežkite bent liudytojų, atvažiuokite važiuoti: dabar gi, kad raiti – nei vežti, nei nešti⁴⁹.

Panašiai kalbama ir ieškant paslėptos nuotakos: „Piršlys, gavęs močios sutikimą žąselei ieškoti, turi ją iš viso būrio pamergių atrasti, o atradęs atvesti jaunikui“⁵⁰.

Paslėptos nuotakos ieškojimo dainoje „Pasakyk, mergele“ (V 981), turinčioje daugiau kaip 500 variantų (tipas žinomas visoje Lietuvoje, mažiau – Žemaitijoje), klausimų-mįslių (tiksliau, minklių) esama tiesiogiai: – *Mergela mano, Jaunoji*

mano, Aš užminsiu mįslą. Jei tu atminsi Mano mįslą, Tai būsi mano miela. Mergela mano, Jaunoji mano, Kas juodas nejuodzytas? – Juodas kranklalis, Girios paukštelis, Tai juodas nejuodzytas LLD 8 37.

Mįslių skaičius dainos V 981 variantuose įvairuoja nuo vienos iki septynių, tačiau dažniausiai pateikiamos trys ar penkios mįslės. Klausimai labai įvairūs, vis kiti, kaip teigiama komentaruose, populiariausias – *Kas žaliuoja žiemą vasarėlę? (Eglėlė, pušėlė, rūtelė)*. Be šio, kiek dažnesni, pastovesni tie klausimai, kurie funkcionuoja kaip savarankiškos mįslės: *Kas lipa be kojelių? – Apynėlis; Kas lekia be sparnelių? – Sniegelis; Kas margas nerašytas? – Genelis; Kas bėga be kojelių? – Upelė; Kas baltas nevelėtas? – Gulbelė* ir kt. Pasak Dainyno parengėjos Bronės Kazlauskienės, dainos, kuriose klausimai pavadinami mįslėmis, yra senesnės⁵¹. Kai kurie variantai (LLD 8 38–40) pradedami iškart nuo klausimų. Daugumoje dainų (žr. LLD 8 22–25, 27–30, 32, 42, 45, 46) tarp mįslės klausimo ir atsakymo nuolat įterpiamas dvieilis *Ne mergelė būčiau, kad aš nežinočiau* ar panašus į jį.

Dažniausiai klausimai užduodami mergelei: *Da aš neataugau Dvidešimt metelių, Sodin mani jauną Už balto stalio. Da aš neatsisėdau Už balto stalio, O jau ir ateina Stalaliu stiklalis. Da aš neišgėriau Ne pusės stiklalo, O jau man užmena Navatną mįslėlę. – Pasakyk, mergele <...>* LLD 8 45.

Kaip ir daugumoje dainų (LLD 8 22, 24, 25, 27–34, 42, 45), čia minkles ar klausimus užduoda neįvardytas asmuo. Neretai dainoje pasakoma ar duodama suprasti, kad mįslės užmena bernelis (LLD 8 23, 37, 48). Senesnėse, dainuojamose kaip sutartinės, versijose (pvz., versijoje „Užuminė Jurgelis martelei mįslė“) mįslės menamos marčiai (LLD 8 35, 36). Versijoje „Svočiute gudrioji“ keli asmenys užduoda klausimus svočiai (LLD 8 51). Yra keletas variantų, kai klausimai pateikiami berneliui (LLD 8 26); juose klausėjas neaiškus, o visos minimos mįslės egzistuoja ir savarankiškai. Versijoje „Tėvas sūnų barė“ unikalus yra klausimų įrėminimas: – *Sūneli mano, Jaunystėle tavo, Oi, ar pasakysi, Kam yra sunkiausia, Oi, ar pasakysi, Kam yra sunkiausia Ir už akmenėlių Giliam dunojėly? – Ne bernelis būčiau, Kad aš nežinočiau, Ne motkos sūnelis, Kad nepasakyčiau* LLD 8 47.

L. Sauka apie mįsles dainose rašo: „Nėra abejonių, kad mįslės yra susijusios su vestuviniiais papročiais. Iš įvairių šaltinių žinome, kad mįslėmis būdavo tiriamas jaunųjų subrendimas, pasirengimas vedyboms. Jomis egzaminuodavo atvykusį jaunojo pulką“⁵². Abejonės nekelia tai, kad vestuvinėse dainose esama tokio egzaminavimo atgarsių, bet tų dainų užrašymo momentu tai jau nebebuvo egzaminavimas, o tik imitacija, užkonservuotas dainos tekste prisiminimas to, ką kitados buvo privalu daryti.

Mįslių galima rasti ir p a s a k o s e. Anoniminiame XVII a. pabaigos smulkiosios tautosakos rinkinyje (Jurgio Lebedžio spėjimu, jis sudarytas Jokūbo Perkūno) prie mįslių įdėta viena pasaka. Tai novelinė pasaka „Gudri valstiečio duktė“ (AT 875), kurios šiuo metu žinomi 142 variantai ir dar 22 kontaminuoti (duomenys pagal KLPTK II). Pažymėtina, kad pasaka užrašyta vokiškai, tačiau klausimai ir nurodymai, kaip mergina turi apsirengti, pateikti lietuviškai ir be vokiškų vertimų – taigi išskirti kaip savarankiški, neverčiami vienetai (atsakymai į klausimus pateikti vokiškai)*:

* Autentiškas lietuviškas tekstas išskirtas cituojant.

Jaunas lietuvis vaikas nueina į vienus namus ir randa jauną merginą, kurią jis nori vesti. Jis klausia būsimą sužadėtinę, kur jos tėvas, motina, brolis, sesuo. Jaunoji mergina atsako:

1. *tėvs iš mažo daug ieško;*
2. *moma džiaugsmo liga serga;*
3. *brolis pirštu galo ieško;*
4. *sesuo šimtais skaito.*

Sužadėtinė norėjo pasakyti, kad

1. *tėvas sėja grūdus;*
2. *motina guli gimdymo patale;*
3. *brolis žvejoja;*
4. *sesuo audžia drobę.*

Paskui sužadėtinė siūlo jam valgyti:

1. *Ar nori pakarto šuns?*
2. *Ar nori tarp rietų šutinto?*
3. *Ar nori iš subinės smukusio?*
4. *Ar nori ant saulės kepusio?*
5. *Ar nori iš vandens spiaudulo?*

Sužadėtinė norėjo jam pasiūlyti:

1. *lašinių arba skilandžio,*
2. *varškės,*
3. *kiaušinių,*
4. *sūrio,*
5. *žuvų.*

Vaikas grįžta pas tėvą ir sako, kad mergina esanti negudri, – ji jam tokių šlykštybių siūliusi valgyti. Bet tėvas minėtu paaiškinimu jį įtikina, kad mergiščia kaip tik yra gudri, ir pataria ją vesti. Norėdamas galutinai įsitikinti jos gudrumu, liepia pasakyti, kad sužadėtinė atvyktų pas būsimąjį uošvį [nurodydamas, kaip ji turi atkelti].

Sužadėtinė atvyksta:

1. *nei nuoga, nei aprėdyta,*
2. *nei raita, nei važiuota,*
3. *tarp vasaros ir tarp žiemos,*

tai yra:

1. *apsisupusi tinklu,*
2. *užsisėdusi ant ožio,*
3. *tarp vežimo ir rogių*⁵³.

Įdomu, kad vaikas, kuris jau yra vedybinio amžiaus, visiškai nesupranta merginos kalbos ir vadina ją „negudria“. Tik tėvas suvokia merginos mįslingų žodžių reikšmę ir pataria sūnui ją vesti.

Panašaus mįslingo kalbėjimo likučius matėme cituotuose M. Katkaus ir Balio Buračo piršlybų ir vestuvių aprašymuose. Panaši savo esme, tik labiau metaforizuota kalba žinoma iš Lietuvos metraščio platesniojo sąvado Jevreinovo nuorašo ir Bychovco kronikos (Algirdo ir Maskvos kunigaikščio Dmitrijaus susirašinėjimas)⁵⁴. Tarpinė, pereinamąją būtį pabrėžiančius motyvus – užduotis, kaip mergina turi apsirengti, o ypač kaip ir kada atvykti (*nei raita, nei važiuota – užsisėdusi ant ožio; tarp vasaros ir žiemos...*), reikėtų tirti specialiai. Cituotame kūrinyje tik pora mįslingų merginos atsakymų yra iki dabar žinomų mįslių fragmentai (pvz., merginos atsakymas: *Sesuo šimtais skaito, t. y. audžia drobę*; mįslė: *Kalnais nuginiu, kalnais parginiau, šimtais*

skaičiau, vieno neradau ir to pasigedau. Audimas LTR 4102(254), – turima apie 100 šios mįslės variantų; tuo tarpu atsakymas *tėvas iš mažo daug ieško*, t. y. *sėja grūdus*, turi tik vieną užfiksuotą jam artimą mįslę *Su mažu išėjo daug ieškoti. Grūdus sėja* LTR 458/70–19/). Dauguma kitų mįslingų merginos posakių yra tiesiog parafrazės.

Stebuklinėje pasakoje „Karalaitė neįmena mįslės“ (AT 851) vaizduojama, kaip sukuriama mįslės apie konkretų atsitikimą. Pasaka turi 43 grynus ir 13 kontaminuotų ar fragmentiškų variantų, šis (LTR 1659/15/) užrašytas Raseinių apskrityje 1938 m.:

Viena karalaitė paskelbė, kad tekės už to, kuris jos mįslę įmins [čia, matyt, pasakotojo klaida, nes iš tolesnio pasakojimo aišku, kad turėtų būti: „už to, kurio mįslės neįmins“, taip yra kituose variantuose – A. K.], o jei ne – tai galvos neteks. Karalaitė buvo labai graži, tai labai daug galvų buvo padėta. Eina laimės ieškoti ir neturtingų žmonių vaikas. Motina negalėjo jo atkalbėti, tai įdėjo tris užnuodytas bandutes, kad sūnus geriau nusinuodytų negu nuo budelio rankos mirtų ir mėšlyne supūtų. Vaikinas keliavo, keliavo, o paskui atsigulė pamiegoti. Arklys ėdė žolę, o kai žolės nebuvo, suėdė tris bandutes ir nudvėsė. Atlėkė varnos ir ėmė arklį ėsti. Tuoj penkios ir pastipo. Pabudo vaikinas, pasiėmė penkias nudvėsusias varnas ir eina toliau. Apsinakvojo pas senelę. Ji buvo 25 galvažudžių motina. Kai galvažudžiai parėjo namo, senelė davė jiems po kąsnelį varnienos, ir jie visi mirė. Tada vaikinas nuėjo pas karalaitę ir užminė jai mįslę: *Vienas suėdė tris, trys suėdė vieną, penkis suėdė vienas, o penki suėdė dvidešimt penkis*. Karalaitė galvojo, bet neatspėjo. Tada ji siunčia tarnaitę, kad ji paklaustų, ką reiškia ta mįslė. Vaikinas pažadėjo pasakyti, tik liepė daryti taip, kaip darys jis. Ėmė jis nusirenginėti, ir merga nusirenginėja. Jau ji neturi ką nusirengti, o vaikinas buvo su keliais drabužiais apsirengęs, tai ji turėjo nuoga grįžti į rūmus be atsakymo. Ir antrai tarnaitei taip buvo. Tada atėjo karalaitė. Ir ją nurengė, bet mįslę pasakė. Ryte karalaitė pasakė teisėjams mįslės atsakymą, ir šie jau ruošiasi nukirsti vaikiniui galvą. Šis ir sako, kad jai pasakęs, bet tegu ji įmena šią mįslę: *Man beeinant per mišką, išbėgo meška ant kelio. Kur ma reik dingti: lipsiu į medį, ir ji įlips, bėgsiu, ir ji pavys. Tada aš jai nunėriau skūrą, o mėsa nubėgo į girią. Atbėgo antra, ir antrą nunėriau. Atbėgo dvi sykiu, ir tas nunėriau. Įspėkit, kas ten buvo?* Karalaitė galvojo, galvojo, bet neatspėjo. Tada turėjo už biedno žmogaus tekėti (pasakos anotacija iš KbLPK).

Šios pasakos variantai gana įvairūs, turi ir skirtingų mįslių, bet mįslė apie suėdimą (kitur tai vadinama nužudymu) ir jos sukūrimo aplinkybės beveik visur išlaikomos. Pasak stebuklinių pasakų tyrėjo Vladimiro Proppo, laikui bėgant, geriausiai yra išlaikomas pasakos vidurys, o labiausiai pakinta pradžia bei motyvacija⁵⁵. Be mūsų temai svarbios mįslių sąsajos su vestuvėmis, čia esama daug kitų perėjimo apeigoms būdingų detalių. Dvidešimt penki galvažudžiai ir jų sena motina visiškai atitinka V. Proppo aprašomus vyrų namus, kuriuose gyvendavo jaunuoliai po brandos apeigų ir iki vedybų – kai kuriuose kraštuose jie turėdavę teisę plėšikauti⁵⁶. Viename variante (LMD I 130/5/) dvylika plėšikų verda žmogų. Duodami nuodai gali atitikti per šias apeigas geriamus svaigiuosius apeiginius gėrimus arba šiaip žymėti mirtį. Cituotame variante matome pritemptą motyvaciją, kodėl motina sūnui duoda nuodų, kituose variantuose (LMD I 130/5/, I 456/75/; LTR 4506/71/, 1242/812/) tai daro pamotė – jos atsiradimą V. Proppas aiškina kaip vėlesnį, kai tokius veiksmus jau reikėjo motyvuoti⁵⁷.

Šioje pasakoje, visai kaip ir aptartose vestuvinėse dainose, vaikinai užmena merginai mįsles. Tiesa, yra pasakos variantų, kur mįslė užduodama karaliui, bet dažniausiai tikslas tas pat – vedybos su karalaitė⁵⁸ (LTR 368/52/, 3665/78/, 1004/5/), o juose paprastai yra pasakojimas, kaip karalaitė stengėsi išgauti atsakymą. Dainose mergina lengvai atsako tarsi į gerai jai žinomus, nusistovėjusius klausimus, kurių iškart pažerama ne vienas ir ne du, ir yra tarytum labiau suinteresuota vedybomis. Pasakoje vaizduojamas ilgas, aukų reikalaujantis mįslės sukūrimo procesas ir nelengvas jos įminimas – mįslės klausimas ir atsakymas yra trokštami ir gaunami stebuklingi daiktai, o vedybų siekia vaikinai.

Dar įdomesnė rūpimu požiūriu yra stebuklinė pasaka „Raganos sodyba“ (AT 334) apie ugnies parnešti keliaujančią merginą. Pažymėtina, kad joje nepateikiamos mįslės kaip žanras, o tik demonstruojama klausimų-atsakymų situacija. Pasaka turi 40 variantų, kai kurių pradžioje sakoma: *Vakarojo 3 vakarotojos: audėja, verpėja ir siuvėja. Užgeso balana...* LMD I 293(2). Toliau pasakojama, kaip merginos išsisukinėja nuo ėjimo ugnies, bet galiausiai vienai tenka eiti. Beje, ugnies parnešimas figūruoja ne visuose variantuose, gali būti, kad tai taip pat yra naujesnė motyvacija. Kai kur einama laimės ieškoti (LTR 3108/97/) ar šiaip aplankyti tetos raganos (LTR 1489/19/):

Našlaitė tarnavo. Jos teta buvo ragana. Našlaitė ėjo jos lankyti. Pamiškėje ant akmens sėdintis ožys ją perspėjo: „Neik, neik. Nebus gerai“. Trečią kartą perspėta, ji nepaklausė ožio ir nuėjo pas tetą. Rado ją ryjančią žmogų. Ragana jai liepė ieškoti galvą, o pati klausinėjo mergaitę, ką ji matė, girdėjo. Kai mergaitė pasakojo apie ožį, ragana sakydavo: „Tai mano tėvas, tai mano tėvelis, tai mano viskas, viskas“. Kai sakė, kad rado žmogaus koją, ragana sakė: „Tai mano kačergėlė, tai mano kačergytė, tai mano viskas, viskas“. Apie rastą žmogaus ranką ragana sakė: „Tai mano grėblelis, tai mano grėblytėlis, tai mano viskas, viskas“. <...> Apie padžiautas ant tvoros žmogaus žarnas, kurias mergaitė matė ateidama, ragana pasakė: „Tai mano tolkelės, tai mano tolkytėlės, tai mano viskas, viskas“. Apie žmogaus galvą ant kuolo ragana pasakė: „Tai mano puodynukė, tai mano puodynėlė, tai mano viskas, viskas“. Apie žmogaus liežuvį klemkos vietoje sakė, kad tai jos klemkelė, klemkelytė, o apie kraujo balą, kad tai jos pienelis, pienelytis. Kai mergaitė papasakojo, kaip ji pravėrė stubos duris ir pamatė raganą ryjant žmogų, ragana ją tik kapt ir prarijo (pasakos LTR 1445(57) anotacija iš KbLPK).

Pastovioji pasakos dalis prasideda nuo *kačergėlės*. Daugumai šios pasakos variantų būdinga žmogaus koja užremti vartai, ranka ar pirštu užkištos durys, kubilai su krauju ir galvomis (= rasalu ir kopūstais). Cituotoje pasakoje bei dar keliuose variantuose (LMD I 126/26/; LTR 1489/19/) žmogaus žarnos – tai raganos *tolkelės*. Viename variante žmonių plaukai – linų kuodelis (LTR 909/1/). Kitame sakoma, kad raganos tėvas yra už kraujo kubilo tupintis žilas vilkas (LTR 42/60/). Dažnai vaizduojama, kad keliaudama pas raganą mergaitė sutinka ne ožį ar kitus gyvūnus, o baltus, raudonus ir juodus žmones su tokios pat spalvos arkliais ir šunimis, kurie pasirodo besantys laiko personifikacija – raganos diena, aušra ir naktis (LMD I 126/26/, I 293/2/; LTR 42/60/, 198/238/, 474/42/) arba jos broliai, tėvai ir seneliai (LTR 3108/97/).

Regis, ši pasaka būtų puiki iliustracija pristatant V. Proppo teoriją apie stebuklinėse pasakose atspindimus iniciacijos papročius. Kokius tolimos praeities reiškinius

vaizduoja šios pasakos motyvai, rašoma V. Proppo knygoje „Исторические корни волшебной сказки“. Daugeliui jų ten skirta nemaža dėmesio ar net ištisi skyriai: neretai tai ir ėjimas per mišką, kuolų tvora su užmautomis žmonių galvomis, žmonių galūnės, įvairiai, dažnai žmogaus pirštu ar ranka, užtverti vartai ir durys, ragana trobelėje, siūlymas valgyti „to pasaulio“ maistą, nužudymas (prarijimas ar sudraskymas), kuriuo dažnai ir baigiasi ši pasaka⁵⁹. Turbūt pastoviausios klasikinės iniciacijos elementai ir yra ėjimas į nepažįstamą ar sakralią erdvę bei simbolinė mirtis:

Perėjusi kalnelį, siuvėja pamatė triobelę, aptvertą žmonių kaulais, vartai užtiesti žmogaus skūra, o durys užšautos žmogaus ranka <...> Iš kito kambario įėjo senelė ir įnešė žmogaus kraujo. Senė paklausė siuvėjos, ką ji sutikusi ir ką mačiusi. Siuvėja papasakojo. Moteriškė atsakė, kad kiškiai – jos avelės, vilkai – jos arkliai, meškos – jos karvės, oda – vartai, ranka – šautuvas, triboje žmogaus oda – durys, žmogaus galva – jos kopūstai, kraujas – jos burokai. Moteriškė siuvėjai pasiūlė burokų ir kopūstų. Jai atsakius, padėjo kaklą ant kalačės, nukirto galvą ir ėmetė į krosnį (pasakos LTR 218(1216) anotacija iš KblPK).

Mūsų teiginiai iš esmės neprieštarauja lietuvių pasakų tyrėjos Bronislavos Kerbelytės nuomonei, kad šioje ir panašiose pasakose atsispindintys jaunimo išbandymai yra iniciacijos papročių atgarsiai⁶⁰. Šią pasaką ji interpretuoja taip: „Herojus keistus reginius apibūdina pagal objektų išorę arba pasako, iš ko daiktai padaryti, bet nepasako jų paskirties, nepavadina vardais. Tuo tarpu antipodas visą laiką jį pataiso – pasako matytų keistenybių paskirtį savo pasaulyje, pavadina daiktus vardais. Kai žmonės neatpažįsta daiktų, jie visada juos aprašinėja – nurodo formą, medžiagą, iš kurios jie padaryti, ir t. t. Vadinasi, čia ES herojus neatpažino antipodo pasaulio objektų“⁶¹. Pažymėtina, kad „herojus žūva ir tada, kai nieko neprašo, o ateina aplankyti savo vyresniosios giminaitės. Pastarieji tekstai ypač akivaizdžiai rodo, kad vyresnysis ir giminės narys, reikalaujamas papasakoti apie keistus reginius, tikrina jaunesnįjį, ar tas žino taisyklę, kad kiekvieno objekto svarbiausias požymis – jo funkcija, o ne išvaizda bei medžiaga“⁶². Be abejo, atpažinimas, vardo pasakymas labai svarbus ir aptinkamas ne tik kituose tautosakos žanruose, bet ir papročiuose. Tačiau būtų galima pateikti ir kiek kitokią šios pasakos interpretaciją. Gal herojui pakanka tiesiog žinoti atsakymą ar vardą, nesvarbu pagal ką jis duotas – medžiagiškumą ar funkciją. Gal šioje pasakoje ragana užduoda klausimus tik todėl, kad pati pateiktų teisingą atsakymą – žinias apie jos pasaulio objektus? O gal pasaka moko, kad yra situacijų ar erdvių, kai objektų nereikia vadinti tikraisiais vardais? Kitaip galima interpretuoti ir B. Kerbelytės pastebėjimą, kad herojus žūva ir tada, kai nieko neprašo, – jis žūva, nes tikslinis, kulminacinis įvykis, dėl kurio jis atsidūrė raganos trobelėje, ir yra žūtis, o ne objektų atpažinimas / neatpažinimas. Pasak B. Kerbelytės, lietuvių ir gretimų tautų (latvių, rusų, baltarusių, ukrainiečių) folklore ši pasaka dažniausiai baigiasi herojaus mirtimi, taip pat ji mini, jog yra tik trys fragmentiški lietuviški variantai, kuriuose sakoma, kad ugnies ieškotoja neišsiganusi raganos namuose matytų reginių ir gavusi ugnies⁶³. Straipsnio autorei šiuo metu kartotekoje pavyko rasti šešis variantus su laiminga pabaiga, tiesa, kai kurie jų fragmentiški. Iš jų du nepilni variantai labiau susiję su draudimu kalbėti, o ne su teisingais atsakymais (cituojama iš KblPK):

<...> Kada senutė pradėjo jos [jauniausios sesers – A. K.] klausinėti, ką ji matė, mergaitė atsakė, kad ji nieko nemačiusi. „Tai va, – sako senutė, – kad nieko nematei, tai gausi ugnies ir, – sako, – prisimink, kad ką matei – nematyk“ (LTR 3517/438/).

Viena ragana įprašė tokią merginą būti jos marčia ir leido apžiūrėti visą savo turta. Viename kambarielyje mergina rado žmonių kojų ir rankų, kitame – statinę kraujų ir smegenų, trečiame – žmonių galvų, ant kuolų sumaustytų. Ragana paaiškino, kad kojos ir rankos esančios jos kačergos, kraujai ir smegenys, tai barščiai ir kopūstai, galvos – tai puodai ir bliūdai, ir daugiau uždraudusi kalbėti, kitaip suvalgysianti ir pačią marčią (BsLP II p. 151–152, Nr. 21).

Viename pasakos variante ragana perspėja, kad suėsianti ir mergaitę, ir šioji spėja pabėgti; toliau vaizduojamas magiškas daiktų mėtymas ir kliūčių sudarymas (LTR 4155/641/). Kitame variante mergaitė slibinui atsakinėja iki dvyliktos valandos, kol užgieda gaidys: *kad nebūtų mokėjusi taip kalbėti, tai smakas būtų ją sudraskęs* LTR 2117(164). Dviejuose variantuose ragana mergaitės nė neklausinėja: *siuvėja nenusigando ir prisisėmus žarijų greit išbėgo ir parsinešė namo. Jei būtų nusigandus, boba būtų ją sudeginus* LTR 1713(59); *Ragana siūlo paragauti rasalo – kraujo. Mergina prašo pirma raganą ragauti. Ta pripuolė gerti. Verpėja už kojų ją ton rėčkon sugrūdo. Pati ramiai pasiėmė ugnies ir sugrįžo namo* LTR 407(8) (visos pasakos cituojamos pagal KbLPPK). Nelabai pažįstant pasakų medžiagą, sunku daryti kokias nors išvadas, tačiau, regis, čia gali atsispindėti V. Proppo minimas iniciacijos apeigų nykimas ir atsiradęs neigiamas požiūris į jas⁶⁴.

Apžvelgtos pasakos nėra vienintelės, turinčios mįslių. Tai ir „Utėlės odos batukai“ (AT 621), kurioje pasakojama, kad iš auginamos utėlės odos pasiuvami batukai – kas atspės, iš kieno odos, tam atiduos dukterį; panaši pasaka „Velnio mįslės“ (AT 821) – spėjama, iš ko padaryti velnio daiktai. Tai nėra mįslės tiesiogine to žodžio reikšme, nors pasakoje taip ir pavadinamos. Labai plati tema – stebuklinėse pasakose ir sakmėse pasitaikantis reikalavimas atspėti vardą. Be abejo, tokie reiškiniai susiję su mįslėmis ir galbūt turi bendras užuomazgas.

Apskritai pažymėtina, kad dainų ir pasakų mįslės labai skiriasi. Šiuo metu jos priklauso skirtingiems mįslių žanro skyriams. Dainose dažniausiai pasitaikančios *objektų minklės* šiaip yra artimos įprastoms mįslėms. Pasakose aptinkamos įvairinės mįslės ir į mįsles panašūs reiškiniai:

– mįslės, kurias įminti galima tik žinant konkretų, dažnai labai keistą įvykį (anglakalbėje literatūroje jos kartais vadinamos *neck riddles* – pažodžiui „išgelbstinčios kaklą“, t. y. „išgelbstinčios galvą“; pas mus šių mįslių terminas dar nenusistovėjęs, nes iki šiol nebuvo išskirtos, laikinai mūsų klasifikacijoje⁶⁵ jos pavadintos *mįslėmis apie konkretų atsitikimą*);

– mįslingas, parafrastinis kalbėjimas (jį gerai apibūdina rus. terminas *иносказание*⁶⁶), kurio dar negalima pavadinti mįslėmis; panašių posakių, vadinamų *kenin-gais* ir tyrėjų nagrinėjamų kartu su mįslėmis, gausu seniausioje indoeuropiečių ir šiaurės tautų enigmatinėje kūryboje: *keturkojis paukštis – žirgas; turis penkias šakas – ranka; bekaulis – falas; trikojis – senis*⁶⁷;

– reikalavimas atspėti vardą; jį sunku pavadinti mįsle, jis kartais greičiau būna mįslės fragmentas. Pastarąjį reiškinį randame ir nagrinėtos dainos „Pasakyk, mergele“ (V 981) A₁ versijoje: *Alksnelis – Andrelis, Berželis – Petrelis, Klevelis – Antanėlis*

LLD 8 27. Vardo atspėjimas (itin populiarius sakmėse) yra labai plati tema ir vargu ar įmanoma prabėgomis apie ją ką nors svaresnio pasakyti. Tai gali būti sietina su mįslių ištakomis.

Tarp išvardytų mįslių ir jų modifikacijų nėra griežtos ribos, pavyzdžiui, mįslingas kalbėjimas neretai sudaro mįslę apie konkretų atsitikimą. Tokia yra ir biblinė Samsono mįslė⁶⁸; šitokių mįslių daugiau nei dabar aptinkama pirmosiose lietuvių smulkiosios tautosakos publikacijose.

Išvados

Iš aptartos medžiagos ryškėja, kad Lietuvoje ir šiaurėsniuose kraštuose mįslės mintos labiau šaltuoju metų laiku, dažniausiai patalpose, vakarais bendrai dirbant. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje mįslių minimas atlikęs daugiausia pramoginę funkciją. Galima spėti buvus dvi atlikėjų amžiaus grupes: mįsles minę subrendę jaunuoliai tarpusavyje ir suaugę / pagyvenę žmonės vaikams. Antruoju atveju mįslių minimo funkcija – dar ir edukacinė. Medžiaga rodo, kad sutampa linų dorojimo bei verpimo, mįslių minimo ir vestuvių, kurios galbūt buvo viena iš jaunimo brandos apeigų, laikas. Labai tikėtinas mįslių ir su vedybomis susijusių papročių ryšys, kurį patvirtina ir vestuvinės dainos su mįslėmis, ir pasakose pateikiamų mįslių vedybinės paskatos. Dainose mokėjimas įminti mįslę vertinamas kaip merginai (retkarčiais – vaikinui) privalomas gebėjimas; pasakose neįmanoma mįslės sukūrimas rodo gudrumą, protingumą; abiejuose žanruose mįslių minimas parodo tinkamumą vedyboms. Dainų ir pasakų mįslės labai skiriasi – šiuo metu jos priklauso skirtingiems žanro skyriams. Dainose dažniausiai randamos objektų minklės, artimos šiandien įprastoms mįslėms. Pasakose aptinkamos įvairesnės mįslės ir į jas panašūs reiškiniai, kurie neretai yra itin archajiški ir gali būti siejami su mįslių ištakomis. Kitoks ir mįslių pateikimas aptartuose tautosakos žanruose. Dainose mįslės atlieka daugiau imitacinę funkciją: mergina lengvai atsako tarsi į gerai jai žinomus, nusistovėjusius klausimus, kurių iškart pažeriama keli, ir, atrodo, yra labiau suinteresuota vedybomis. Pasakose vedybų siekia vaikas; jose neretai vaizduojamas fatališkas mįslių vaidmuo: ilgas, aukų reikalaujantis mįslės sukūrimo procesas ir nelengvas jos įminimas – mįslės klausimas ir atsakymas yra siejami ir gaunami stebuklingi daiktai.

Pasakose, kuriose mįslės nepateikiamos tiesiogiai, o tik demonstruojama lemtingų klausimų-atsakymų situacija, galime išvelgti sąsają su tolimoje praeityje gyvavusiais iniciacijų papročiais. Tikėtinas ir mįslių siejimas su šiais papročiais. Remdamiesi šiuo metu turima lietuviška medžiaga, tiek apie tokias sąsajas, tiek apie klasikinės iniciacijos egzistavimą Lietuvoje galime kalbėti tik hipotetiškai.

¹ *Aelita Kensminienė*. Mįslių sisteminimo problemos. – Tautosakos darbai, [t.] XX (XXVII). Vilnius, 2004, p. 170.

² *Kenneth S. Goldstein*. Riddling Traditions in Northeastern Scotland. – *Journal of American Folklore*, 1963, vol. 76, No. 302, p. 330.

³ Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 535; *Kazys Grigas*. Mįslės. – *Dieveniškės*. Vilnius, 1968, p. 288.

⁴ *Liudvikas Adomas Jucevičius*. Raštai. Vilnius, 1959, p. 57–58 (prakalba knygai „Lietuva, jos senovės paminklai, buitis ir papročiai“. Vilnius, 1846).

⁵ Lietuvių etnografijos bruožai, p. 535; *Norbertas Velius*. Daina ir gyvenimas. – Ignalinos kraštas. Vilnius, 1966, p. 181; taip pat žr. 6, 7 ir 14 išnašas.

⁶ *Laima Burkšaitienė*. Motinos dainų kraitis. – Aš išdainavau visas daineles, [kn. 1]: Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė. Vilnius, 1985, p. 272 (apie pateikėją Mortą Katkienę-Martinkaitę, g. 1894 m. Švendrių k. (buv. Raudėnų vls.), Kuršėnai).

⁷ *Elžbieta Drukenienė*. „Dainiavau iš jaunų dienų.“ – Aš išdainavau visas daineles, [kn. 1], p. 351 (pateikėja g. 1901 m. Daujočių k., Kelmės r.).

⁸ *K. Grigas*. Min. veik., p. 288.

⁹ „Vakarojimo paprotys ilgiau išsilaikė neišskirstytuose į vienkiemius kaimuose. Jis buvo žinomas visoje Lietuvoje, taip pat ir kaimyniniuose slavų kraštuose. Valstiečiams išsiskirsčius į vienkiemius, vakaronių tradicija Lietuvoje išnyko“ (žr.: *Angelė Vyšniauskaitė*. Kalendoriniai papročiai. – Lietuvių etnografijos bruožai, p. 535).

¹⁰ *Vida Kulikauskienė*. Audimo tradicijos „Pirčiupio“ kolūkyje. – Kraštotyra, [kn.] 4. Vilnius, 1967, p. 156–157.

¹¹ *Aleksandras Pakalniškis*. Žemaičiai. Etnografija. Chicago, Illinois, 1977, p. 125–126.

¹² *Balys Buračas*. Lietuvos kaimo papročiai. Vilnius, 1993, p. 19.

¹³ Lietuvių etnografijos bruožai, p. 535.

¹⁴ *Anastazija Cicenienė*. „Kad galėcia, i dabar aš giedacia.“ – Aš išdainavau visas daineles, [kn.] 1, p. 336 (pateikėja g. 1894 m. Bieniūnų k., Rimšės apyl., Ignalinos r.).

¹⁵ Frazeologijos žodynas. Sudarė I. Ermanytė, O. Kažukauskaitė, G. Naktinienė ir kt. Vilnius, 2001, p. 782.

¹⁶ *Albinas Bernotas*. Vaikščiujantys malūnai. – Aš išdainavau visas daineles, [kn. 1], p. 169 (apie pateikėją iš Griškabūdžio Bronę Špakauskienę-Kuraitytę, g. 1917 m.).

¹⁷ *Jonas Basanavičius*. Juodoji knyga. Parengė Kostas Aleksynas, Leonardas Sauka. Vilnius, 2004, p. 174.

¹⁸ *Leea Virtanen*. On the Function of Riddles. Helsinki, 1976, p. 77.

¹⁹ Ten pat, p. 78–79.

²⁰ Ten pat, p. 80–82.

²¹ Ten pat, p. 83.

²² Ten pat, p. 86.

²³ Ten pat, p. 88.

²⁴ *A. Pakalniškis*. Min. veik., p. 110.

²⁵ Ten pat, p. 113–114.

²⁶ *Aelita Kensminienė*. Lietuvių mįslės, jų poetika ir stilistika: [Daktaro disertacija]. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 123–125; rankraštis.

²⁷ *Žilvytis Bernardas Šaknys*. Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: Jaunimo vakarėliai. Vilnius, 2001, p. 102.

²⁸ *Д. К. Зеленун*. Восточнославянская этнография. Москва, 1991, p. 363.

²⁹ Tai nereiškia, kad tokių nėra ar jie itin reti. Tiesiog straipsnio autorei palyginti tai nauja tema, nes iki šiol dirbta prie mįslių poetikos ir sisteminimo.

³⁰ *Д. К. Зеленун*. Min. veik., p. 364–365.

³¹ Ten pat, p. 366.

³² Aš išdainavau visas daineles, [kn. 1], p. 397 (Marija Salatkienė-Kučinskaitė, g. 1897 m. Raudeiškių k., Kalvarijos vls., Marijampolės aps., gyv. Skersabalių k., Kalvarijos apyl., atsako į anketos klausimus).

³³ *Žilvytis Bernardas Šaknys*. Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Vilnius, 1996, p. 124.

³⁴ Ten pat, p. 130.

³⁵ „Esu matęs priėmimą į vyrus Stenionių kaimo vestuvėse 1914 m. Vienas suaugęs jaunuolis vedlys (pabrolys iš jaunojo pulko – mūsų [A. P. ir A. Ž. – A. K.] past.) atsistojo vidury gryčios ir garsiai sušuko:

- Kas nori unt vyrus išeiti?
Tada vienas ar du jaunuoliai išeina prieš jį ir sako garsiai:
– Aš noriu! (arba „Mes norime!“).
– Gerai, pasakykit, kokių akmenų jūroje daugiausia?
– Šlapių, – atsako jaunuoliai.
– O kokių medžių miške daugiausia?
– Šakotų.
– O kas girioj gimė, girioj augo ir girios nemato?
– Medžių šaknys. <...>
– Nu gerai. Dabar pasakyk, ar moki dainuoti? <...>
– Užteks, o šokt ar moki? <...> Jei mergiotės ais su tavim šokti, tai paimsim unt vyrus!
Dabar muzikantai užgroja polką, o jaunuolis išveda mergaitę šokt. Jiems truputį pašokus, vedlys sustabdo muzikantus ir sako šokėjui:
– Nu, dabar va – tikras vyras! Tai ir priimsim unt vyrus.
Pritaria ir kiti vyrai:
„– Priimti, priimti!“ (Pasakojo 1978 m.)“ (žr.: *Algirdas Patackas, Aleksandras Žarskus*. Vestuvinis virsmas. Prienai, 1993, p. 56–57).
- ³⁶ *L. Virtanen*. Min. veik., p. 86.
- ³⁷ Pirmąkart elementoriuje mįslės pasirodė: [*Lukas Staugaitis*]. Lietuviszkas lementorius dėl mažų vaikelių. Naujai išleistas ir aiszkei pervejzėtas K.L.S. Spaudimas penktas. Tilžė, 1894 (buvo, rodos, devyniolika jo leidimų – nuo 1888 iki 1904 m.).
- ³⁸ *Арнольд ван Геннеп*. Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов. Москва, 1999, p. 115.
- ³⁹ Ten pat, p. 112–113.
- ⁴⁰ *Mikalojus Katkus*. Balanos gadynė. Vilnius, 1989, p. 93.
- ⁴¹ *Ž. B. Šaknys*. Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje, p. 39.
- ⁴² Ten pat, p. 68.
- ⁴³ Ten pat, p. 54–56.
- ⁴⁴ Ten pat, p. 67.
- ⁴⁵ Lietuvių liaudies dainynas, t. 2: Vestuvinės dainos, [kn.] 1. Parengė B. Kazlauskienė; melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius, 1983, p. 237 (cituojamas ne dainos nr. 236 tekstas, o apraše pateiktas jo variantas).
- ⁴⁶ Lietuvių etnografijos bruožai, p. 485.
- ⁴⁷ Lietuvių liaudies dainynas, t. 4: Vestuvinės dainos, [kn.] 2. Parengė B. Kazlauskienė ir B. Stundžienė; melodijas parengė Z. Puteikienė. Vilnius, 1988, p. 54.
- ⁴⁸ *Leonardas Sauka*. Nuo sutartuvių iki jaunojo išleistuvių. – Lietuvių liaudies dainynas, t. 4: Vestuvinės dainos, [kn.] 2, p. 11–12.
- ⁴⁹ *M. Katkus*. Min. veik., p. 85–86.
- ⁵⁰ *Balys Buračas*. Kupiškėnų vestuvės. – Tautosakos darbai, [t.] 1. Kaunas, 1935, p. 214.
- ⁵¹ Lietuvių liaudies dainynas, t. 8: Vestuvinės dainos, [kn.] 4. Parengė B. Kazlauskienė; melodijas parengė Ž. Ramoškaitė. Vilnius, 1994, p. 82.
- ⁵² *L. Sauka*. Nuo paslėptos nuotakos ieškojimo iki išvažiavimo į jungtuves. – Lietuvių liaudies dainynas, t. 8: Vestuvinės dainos, [kn.] 4, p. 10.
- ⁵³ *Jurgis Lebedys*. Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a. Vilnius, 1956, p. 475–477.
- ⁵⁴ *Бронислава Кербелите*. Летописное сказание о походе Альгирдаса в Москву. – Senosios raštijos ir tautosakos sąveika: Kultūrinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės patirtis. Vilnius, 1998, p. 53.
- ⁵⁵ *В. Я. Пронн*. Исторические корни волшебной сказки. Ленинград, 1986, p. 46–47, p. 21, p. 24.
- ⁵⁶ Ten pat, p. 112–121.
- ⁵⁷ Ten pat, p. 84.
- ⁵⁸ Yra pavienių variantų su kitokiais mįslės menančiais personažais ir tikslais: LTR 2136(14) – žmona užmena mįslę karaliui, kad paleistų jos vyrą iš rekrūtų; LTR 3185(106) – jei velnias atspės žmogaus mįslę, pasiims jo „dūšią“; LTR 3665(909), 552(750), 1765(17) – mįslės užmenamos užkeiktam klebonui, LTR 4845(64) – baidyklei.

⁵⁹ В. Я. Пшонн. Мин. веик., p. 57–58, p. 63–69, p. 56, p. 93–98.

⁶⁰ Bronislava Kerbelytė. Liaudies pasakos prasmė. Vilnius, 1997, p. 79.

⁶¹ Ten pat, p. 74.

⁶² Ten pat, p. 75.

⁶³ Ten pat, p. 76.

⁶⁴ В. Я. Пшонн. Мин. веик., p. 111.

⁶⁵ A. Kensminiėnė. Mįslių sisteminimo problemos, p. 171.

⁶⁶ У. Конкка. Табу слов и закон иносказания в карельских плачах. – Проблемы фольклора. Москва, 1975, p. 170.

⁶⁷ Вяч. Вс. Иванов. Структура индоевропейских загадок-кеннингов и их роль в мифопоэтической традиции. – Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Загадка как текст, 1. Москва, 1994, p. 137–138.

⁶⁸ „Taigi Samsonas nuėjo Tamnaton, o pamatęs tenai moteriškę iš Pilistimų dukterų, sugrįžo ir paskelbė savo tėvui ir motinai, tardamas: Mačiau Tamnatoje moteriškę iš Pilistimų dukterų ir meldžiu, kad man ją intumėte moterimi. <...> Taigi Samsonas nuėjo su savo tėvu ir motina į Tamnatą. Jiems atėjus prie miesto vynuogynų, pasirodė jaunas liūtas <...> O Viešpaties dvasia pagavo Samsoną, ir jis perplėšė liūtą, ir kaip ožiuką sudraskė į gabalus, visai nieko neturėdamas rankoje <...> O po keleto dienų grįždamas <...> pasuko iš kelio **pasižiūrėti liūto lavono, ir štai liūto nasruose buvo bičių spiečius ir medaus korys. Pasiėmęs jį į rankas, jis valgė kelyje** [čia ir toliau paryškinta mano – A. K.]; o atėjęs pas savo tėvą ir motiną, davė juodviem dalį; taigi ir juodu valgė; tačiau jis jiems nenorėjo pasakyti, kad medaus buvo paėmęs iš liūto lavono.

Paskui jo tėvas nuėjo pas moteriškę ir padarė savo sūnui Samsonui pokylių, nes taip paprastai darydavo jaunikiai. Taigi pamatę jį, anos vietos gyventojai jam davė trisdešimt draugų, kurie turėjo būti kartu su juo. Samsonas jiems kalbėjo: Aš jums duosiu mįslę: jei ją man atspėsite septynių pokylio dienų metu, aš jums duosiu tris dešimtis apatinių drabužių ir tiek pat apsiaustų. O jei negalėsite atspėti, jūs man duosite tris dešimtis drabužių ir tokį pat apsiaustų skaičių. <...> Jis jiems tarė: **Išėdančiojo išėjo valgis ir iš stipriojo išėjo saldumas.** Jie negalėjo per tris dienas atspėti mįslės. O atėjus septynioms dienoms, jie tarė Samsono žmonai: Meilinkis savo vyrui ir jam įkalbėk, kad jis tau pasakytų, ką reiškia mįslė; o jei tai nenorėsi padaryti, mes padėgsime tavo namus ir tavo tėvo namus. <...> Taigi ji verkė prie jo per septynias pokylio dienas; pagaliau septintoje dienoje, kadangi ji jam buvo įkyrėjusi, jis išaiškino, o ji tuojau pasakė savo piliečiams. Jie gi jam tarė septintoje dienoje, dar saulei nenusileidus <...> Jis jiems atsakė: Jei nebūtumėte arę su mano karvaite, nebūtumėte atspėję mano mįslės“ (žr.: Teisėjų knyga 14,1–14,18. – Šventasis Raštas, t. 1: Senasis Testamentas. Vilnius, 1990, p. 349–350).

SOME REMARKS REGARDING RIDDLING

AELITA KENSMINIENĖ

Summary

The article consists of two parts. In the first part, on the basis of the ethnographical data of Lithuanians and their neighboring peoples, the author of the article discusses functioning of riddles in people's everyday life and customs, while in the second part, she concentrates on riddles or similar phenomena, as they are depicted in other kinds of Lithuanian folklore. The author of the article aims at pointing out the typical time and place of riddling, its participants and, inasmuch as possible, the circumstances and intentions. In the focus of analysis there are the purposefully created, and most probably traditional, situations of riddling.

The available ethnographic data is rather scant in this respect. According to the analyzed materials, it seems that in Lithuania and its northern neighboring countries riddling most typically took place during the cold period of the year, in closed premises, usually in the course of the social evenings, i.e. while working together. Two age groups of the riddle performers may be tentatively discerned: riddling either took place inside the youth groups, or was performed by grown up / elderly

people for children. It seems that time for flax processing and spinning, riddling and wedding tended to coincide. Wedding in Lithuania had probably been conceived as one of the youth maturity rites. Thus connections between riddling and wedding rituals (conceived as a prolonged process) appear very probable; such an assumption is also supported by the wedding songs with riddle insertions and by the wedding intentions apparently presented by riddles in fairy tales. In folksongs, skills in answering riddles are regarded as a required qualification for a mature girl (less frequently, for a boy), whereas in fairy tales, ability to compose an unanswerable riddle is perceived as an indication of resourcefulness and cleverness. In both cases the riddling skills signify eligibility for marriage. Riddles used in folksongs and in fairy tales are distinctly different; at the moment, they are even ascribed to different subgroups of the genre. The riddling presentations in folksongs and tales also display significant differences. The maiden of the songs usually quite easily answers the series of typical riddles, as if being aware of them in advance and thus in a way demonstrating her own concern to get married. While folk tales present the riddle composition and answering as a long, challenging and formidable process: the question and the answer of the riddle are perceived here as magical objects difficult to attain, and it is a young guy who seeks marriage.

In those fairy tales that do not present riddles directly, only displaying instead the fatal situation of questioning and answering, connections with the ancient initiation rites may be detected. Thus linking riddles with these rites would also seem quite probable. But according to the presently available Lithuanian data, such connections, as well as the existence of the classical initiation in Lithuania in general, may only be hypothetically conjectured.

Gauta 2005-05-03